

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283057](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283057)

УДК 1 (091): 141.2-3

Олександр Кирилюк

**АЛІМЕНТАРНИЙ УНІВЕРСАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОД
У ДІАЛОЗІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ
«ВДЯЧЛИВИЙ ЄРОДІЙ»**

У статті розглянуто універсально-культурну структуру одного з діалогів Г. Сковороди – «Вдячливий¹ Єродій» [Сковорода, 1973] із зосередженням уваги на одній з цих універсалій, а саме, на аліментарному світоглядному коді. Аналітичне виокремлення даного коду з тісного переплетіння його з категоріями граничних підстав та іншими світоглядними кодами показало, що, окрім застосування його на рівні опису специфіки харчування головного персонажу твору, гайстра Єродія, аліментарність постає тут у своїх символічних та алегоричних проявах, передусім – у контексті споживання християнином духовної їжі, тобто, Божественних заповідей, дотримання яких дозволяє людині уникнути вад світу сплюндрованих людей та досягти вічного життя за гробом. Наочна експлікація такого розуміння аліментарності ще раз підтвердила моє твердження про те, що всі без виключення цілісні тексти культури вибудовуються на універсальній базисній світоглядній формулі «життя – смерть – безсмертя». У цьому полягає ідентичність діалогу Григорія Сковороди з іншими текстами культури. Специфіка же відтворення універсального аліментарного коду полягає у діалоговій формі цього відтворення, а за змістом – у символічному застосуванні аліментарності як їжі духовної.

Ключові слова: Григорій Сковорода, діалог «Вдячливий Єродій», універсалії культури, аліментарний код культури, вихованість, вдячливість, духовна їжа.

Як було показано у відповідних даній тематиці моїх попередніх працях категорії граничних підстав (*життя, смерть та безсмертя*)² і світоглядні коди (*аліментарний, еротичний, агресивний та інформаційний*) в різноманітних своїх комбінаціях, на різних рівнях свого прояву у системі відношення людини до світу, у культивуванні, табуванні або каналізованій формі становлять глибинний інваріантний підмуток всіх без виключення закінчених текстів культури, що дозволяє вважати їх універсальними культури. Не є виключенням й твори Григорія Сковороди. Вивчення його текстів показало, що вказані категорії та коди не просто репрезентовані у його творах та діалогах, вони просто насичені ними.

Внаслідок тісної переплетеності у тексті як КГП, так і кодів,

виокремлення самого тільки *аліментарного* коду становило певну методологічну складність, через що так чи інакше уз'язку з нею згадуються й інші коди та деякі категорії.

Приміром, Єродій, пояснюючи роль свого батька у його вихованні (а він отримав лише сімейне виховання і ніде не навчався) говорить: «Он сам великий к сему охотник, а мать ему во всем последует. Он славословит, что две суть глав ные родительские должности сии: «Благо *родить* и благо *научить*». Если кто ни единой из сих двоих заповедей не соблюл, ни благо родил, ни благо научил, сей не отец дитю, но виновник *вечной погибели*. Если же родил видно благо, но не научил, таков, говорит, есть полуотец, как достойно есть полумать, чревородившая, но не млекопитавшая, даровавшая полматеринства своего доилице и по губившая половину детолубия».

У цих поясненнях у своїй поняттєвій формі видубає ціла низка категорій граничних підстав. *Генетив* у двох його проявах – фізичного та духовного *народження* дитини видно у фразі «Благо родить и благо научить». «Научение» у даному разі має своїм змістом не просте передання знань (*інформаційний код*), а формування людини у її вищих, благородних, духовних проявах, серед яких і віра в Бога. Якщо отець не виховав дитину у христовій вірі, то тоді саме він стає «винуватцями її *вічної погібелі*» (КГП *смерті*), котра чекає на всіх безбожників. *Народити* фізично (культивований *генетив*) і *не народити* духовно (табуйований *генетив*) – це теж саме, коли «чревородившая» мати віддає свою дитину годувальниці, саме свою дитину не «млекопитая».

Таким чином, неналежне виховання дитини змінює *генетивну* КГП нв *мортальну* універсалью (вічна *погібель*), що додатково пояснюється на прикладі матері, котра дитину *народила* (культивований *генетив*), але не *вигодувала* (табуйована *аліментарність*), передавши цю турботу «доилице» (тепер вже культивований *аліментарний код*) разом із *загубленою* (*мортальність*) половиною власного *материнства* (частково заперечений *генетив*).

З цього стає ясным, що аліментарність у її семантичній «чистоті» тут заступається як іншими кодами, так і категоріями граничних підстав. І це при тому, що до розгляду не брались фрагментарні та другорядні за своїм значенням втілення у тексті *аліментарного* коду на кшталт «Се наша и пища, и слава, и забава!» або його реверсивний варіант (Сковорода доволі часто використовує слово «изблеает», наприклад, «волны вечно *изблеает* сама сущь морских бездн»).

Зрозуміло, що у рамках журнальної статті розкрити весь спектр КГП та кодів у нашого генія неможливо, тому її *мету* обмежено експлікація функціонування у Григорія Сковороди лише одного світоглядного коду,

аліментарного, и лише в одній його роботі = «Вдячливий Єродій». **Завдання** ж цієї статті полягає у виявленні сквородинівської специфіки застосування (часто – латентного) ним даного коду.

За своїм змістом діалог становить собою бесіду лелеки Єродія з мавпою Пішеком на тему виховання, передусім – виховання вдячливості, вміння бути задоволеним малим та способів уникання попадання у тенети четвертого світу, світу злосливих людей.

Єродій як учасник дискусії на цю тему обраний Григорієм Сквородою явно не випадково. Він сам пояснює це так: «Прочее же подobaет нечто сказать о еродийской природе. Они подобны журавлям, но светлейшие перья и коралловый или светло-червлeный нос. Непримиримыe враги змиям и буфонам, значит, ядовитым жабам. Имя сие (erodios) есть эллинское, значит боголобный, иначе зовется пеларгос и ерогас, по-римски – кикония, по-польски – боцян, по-малороссийски – гайстер. Сия птица освятилась в богословские гадания ради своей благодарности, прозорливости и человеколюбия. Поминают ее Давид и Иеремия».

Боцян має визначені символічні значення. «Гадание – пише Григорій Скворода, по-єлінски символон». Символічно Єродій пов'язується з непохитною вірою, коли зображується в гнізді, «на храме святом утвержденном». Под цим символічним образом написано «Господь утверждение мое». Другий символ зображує самого тільки гайстра Єродія з написом «Ничего нет сильнее благочестия». На третьому символічному зображенні «Єродий терзаєт змия» та стоїть підпис «Не возвращусь, пока не скончаются». Сии три символа да будут знамением, гербом и печатью книжицы сей».

Отже, вибір Григорія Сквороди випав саме на цього птаха тому, що він є символічним втілення ідей непохитної віри, благочестя та боротьби зі злом (змієм), Яким же чином ці його риси виражаються в аліментарному світоглядному коді? Відповідь на це **проблемне питання** й становитиме зміст подальшого викладу.

Код, що ми його тут розглядаємо, визначає суттєву особливість головного персонажу діалогу, представника лелечого роду птахів, Єродія, що проявляється у тому, що вони *годується* зміями та жабами, а також *«кормят ... роди телей, паче же престарелых»*. Ця тема далі розвивається Сквородою у притчі, названої за йменням головного героя «Єродій», У ній після взаємних люб'язних вітань, котрими обмінялись Мавпа та Єродій, причому останній вітався різними іноземними мовами, Мавпа поцікавилась, куди його Бог несе. Єродій відповів, що летить він «за пищею для родителей». Мавпа здивувалась та скликнула «Вот беда! Ты ли родителей, а не они тебя кормят?» «Сие не беда, но веселье и блаженство

мое» – відповідав Єродій. «Они кормили меня в молодости моей от молодых ногтей моих, а мне подобает кормить их при старости их. Сие у нас нарицается *antipelargein*, сиречь возблагодаравать, или взаимно пеларгствовать, и эллинцы весь наших птиц род называют пеларгос. Но мы их не только кормим, но и носим за немощь и старость их».

Аліментарність у даній частині притчи пов'язана у першу чергу з *вітальністю*: подовження *життя* потребує підтримки *поживними речовинами та енергією*. Надалі КГП *життя* розводиться по протилежних якісних визначеннях – коли діти годують батьків, то це, на думку «Обезьяни», «біда». Таке життя для інших є *життям поганим*. Натомість Єродій, навпаки, вважає за «весельє и блаженство» *годувати* своїх батьків як подяку їм за те, що вони колись його самого *вигодували*, коли він був пташенятком і не ще міг самостійно знаходити собі їжу. Вказані риси Єродія визначаються тим, що його вчинки визначаються такою його рисою, як *вдячливість*, чим і визначена назва діалогу, котрій його автор приділяє тут значну увагу через протиставлення її такому базовому «пороку», як *невдячливість*, з якого виникають всі інші гріхи.

Таким чином, тут ми можемо говорити про кодування *аліментарністю вітальної КГП*, якби *годування* не поставало би певним *спасінням*. Якщо зважити на те, що без такої *харчової* підтримки батьками дитини, а дорослої дитини – престарілих батьків їхнє *виживання* було б неможливих і на них чекала *голодна смерть*, то кодифікації тут піддається й універсалія *безсмертя* у своїй послабленій формі *подовження життя через відведення загрози згину через голод*.

Протилежний варіант *аліментарності*, не культивованої, а *табуїованої*, лежить в основі педагогічного принципу, що його розкриває у бесіді з мавпою Пішеком Єродій. На його думку, якщо мати, що фізично народила дитину, не піклується її духовним виховання, то це теж саме, коли «чревородившая» мати свою дитину не «млекопитаєт» (*табуїована аліментарність*), а передає цю турботу «доилице» (тепер вже *культивований аліментарний код*). У цьому раніше згадуваному місці діалогу *аліментарний код* виділяється тут окремішно від всіх інших культурних універсалій.

Розповідаючи про те, як його виховував батько, Єродій говорить, що той навчив його літати, народив «благое сердце». Але головний заклик у нього був такий: «Сину мій! Вчися самої тільки *вдячливості!*». І у батьківських напученнях пташині вже з'являються *алегорії*, що ґрунтуються на *аліментарному коді*: нехай *вдячливість*, *вдячна воля*, котра є «*всех сладостей рай*», «будет ... тебе *сладчайшим* и вечерним, и ранним, и *обедним куском!* ... да будет душа твоя *желудком* птиц, которые песок,

чере пашины и камушки обращают себе *варением* крепкого своего внутреннего жара в *питательные соки*. Неблагодарная и ропотливая душа есть то же, что больной *желудок*, гнушающийся всякой *пищи*. Благодарность же есть твердость и здоровье сердца, приемлющего все во благо...»

Після того, як Єродій прославив вдячливість, він поганьбив невдячливість: «Из неблагодарности – уныние, тоска и жажда, из жажды – зависть, из зависти – лесть, хищные, татьба, кровопролитие и вся беззаконий бездна. В бездне же сей царствует вечная печаль, смущение, отчаяние и с неусыпным червием удка, увязшая в сердце. Сим образом живет весь мир».

У відповідь на це його в'дливий та дошкульний опонент, мавпа, заявляє: «Но, друг мой, поколь мир впадет в ров отчаяния, вы с вашею богинею, благодарностью, прежде погибнете от *голода*, не научившись сыскать место для *пропитания*». На ці слова Єродій промовляє: «Так ли? В сем-то ли блаженство живет? Иметь *пропитание*? Вижу же ныне, что по вашей *желудковой* и *череватой* философии блаженнейшая есть засажен ная в тюрьму, нежели вольная свинья». Тут Пишек скликує «Вот он! Черт знает что поэт! Разве же *голод* то не мука»? «Сию муку исцелит *мука*» - відповідає Єродій. Мавпа перепитує: «Да где же ее взять?». За Єродієм, «когда свинья имеет, как нам не достать *пищи*? Да и где вы видите, что свинья или наш брат, тетерев, от *голода* умирает? Но от *прожорства* или умирает, или страдает. Может ли быть безумие безумнейшее и мерзостнейшая неблагодарность Богу, помышляющему о нас, как бояться *голода*? Нужного ведь никто не лишается». По милості Божій всі Його створіння забезпечуються необхідною для життя їжею.

Заперечувати це означає «клеветать» на «Владыку вселенной», оскільки *пища насущная* от Небесного Отца всем подается тварям». Разом тим у *їжі*, як і у всьому іншому, слід дотримуватися помірності, бути «довольным малым». *Обжорливість* для птахів смертельно небезпечна – «наши братья – птицы тетеревы, гоняющиеся за избытием *пищи*», через це й бувають «уловляемы».

На відміну від них, «мы, аисты» – говорить Єродій, «*едим зелье, вкушаем зерно, поедает змий, редко съедаем буфонов* (жаб – О. К.) и *пищи* никогда не лишаемся; только боимся *прожорливости*, оскільки «природная нужда малою малостью и малым малым удовлетворяется».

Звеличуючи та оспівуючи вдячливість, Єродій разом з тим показує, до чого призводить невдячливість. За ним, всі ті люди, які є «водимы духом неблагодарности», «потоплиются в озере сует и увязают в болоте своих тленностей, *едящие* дни жизни своей и, *не насыщаясь, жаждущие*, ропотливые и день ото дня неблагодарны».

Іншими словами, розповідаючи про наслідки невдячливості, Г. Сковорода вкладає у уста Єродія аргументи проти неї, що у своїй основі мають *аліментарний* код (відсутність *насыщения, жажда*). Такі люди марно *проїдають* дні свого життя. Невдячливість – це пекельне дно, «жадная *утроба, алчная бездна*». З неї виростає хтивість, з хтивості – заздрість, із заздрості – гордість. Саме гордість «низвергнула сагану в преисподнюю бездну, ... изгнала из рая Адама». Вона – це «бесовская мудрость, предпочитающая драгоценные одежды, *сластные трапезы*, светлые чертоги, позлащенные колесницы», яких подібні люди ставлять вище за Царство Боже, вище за волю та заповіді Його.

Шлях позбавлення від такого життя Г. Сковорода бачить у діях, також основаних на *аліментарності*. Для цього слід «*вкусить* ангельского ... *хлеба, услаждающего и насыщающего сердце*». Духовне вдосконалення відбувається через вживання серцем «спасительной *пищи*», якою є бесіда про Боже: «Какая спасительнее *пища*, как беседа о боге?» Без цього серця людина мертва і ніхто не може її воскресити. «... Что горестнее есть, как пароксизмами мирских сует волноваться? И все ус *лаждуются*. Откуда сия превратность? Оттуда, что голова у них болит. Больны, последы же мертвы, и нет Елисея, чтоб сих умонедужных и сердобольных отроков воскре сить». Вдячливість – це життя і воскресіння серця. «О том, что ваше желание, или *аппетит*, начал остриться к единой *сладчайшей* и спасительнейшей из всех *пищ пище*. Как денница солнце, так и сие знамение ведет за собою здравие. Недужной *утробе* мерзка есть *еда* самая лучшая и *яд* для нее. Здравое же и оновленое, как орлина юность, господом сердце преобразает и *яд* в складкополезную *еду*». З цього слідує, що споживання духовної їжі веде до порятунку від смерті, що свідчить про залучення до аргументів на користь цієї думки не тільки базових КГП, але й їхньої модифікованої формульної зв'язки «*ствердження життя, подолання смерті, досягнення безсмертя*» при кодуванні її контамінацією *інформаційного (бесіда)* та, домінуючого тут *аліментарного* коду (*їжа*), Останній код репрезентовано у даному випадку як його *табуйовану (отрута, заборонена до вживання)*, так і *культивовану («сладкополезная еда»)* формою, причому по ходу розгортання думки перша форма поступається місцем другій.

У рамках *аліментарного* коду у сенсі *духовної їжі* визначається й головний сенс діалогу «Вдячливий Єродій», так, як його бачив сам автор. У присвяті своєму другові Семену Никифоровичу Дятлову Григорій Сковорода цей свій твір називає «плетенкою», тобто, «корзинкою», котра зазвичай використовується для перенесення *їжі*. Тобто, зміст цього твору Г. Сковорода уподібнює *їжі*, але не звичайній, а духовній: а його форму

(морфе – ‘кошик’, ‘плетенка’) – корзинці. Далі у присвяченні він пише: «Я же друг твой, принесший плетенку сию. В ней для молодого ума твоих плетцов обретешь *преснок* от оных *хлебов*: “Хлеб сердце человеку укрепит”». Таким чином, ми тут бачимо конкретний прояв *аліментарного* коду у поєднанні з кодом *інформаційним*, коли споживання духовного *хліба*, яким є Бог, дасть людині *знання* про *істинні* цінності життя. Після читання цього твору, вважає автор, домашні Дятлова цих цінностей *дізнаються* і «не стануть безобраз но и бесновато гоняться за мирскими суетами».

Висновки. Одна з універсальї культури, аліментарний світоглядний код, складає, разом з іншими універсальїями, глибинний підмурок структурування тексту діалогу «Вдячливий Єродій». Більш того, роль даного коду у діалозі постає як ледь не провідна. Аналітичне виокремлення даного коду з тісного переплетіння його з КПО та іншими кодами показало, що, окрім застосування його на рівні опису специфіки харчування головного персонажу твору, гайстра Єродія, аліментарність постає тут у своїх символічних та алегоричних проявах, передусім – у контексті споживання християнином духовної їжі, тобто, Божественних заповідей, дотримання яких дозволяє людині уникнути вад світу сплондрованих людей та досягти вічного життя за гробом. Наочна експлікація такого розуміння аліментарності ще раз підтвердила моє твердження про те, що всі без виключення цілісні тексти культури вибудовуються на універсальній базисній світоглядній формулі «життя – смерть – безсмертя». У цьому полягає ідентичність діалогу Григорія Сковороди з іншими текстами культури. Специфіка ж відтворення універсального аліментарного коду Сковородою полягає у діалоговій формі цього відтворення, а за змістом – у символічному розумінні аліментарності у зв’язку з їжею духовною.

Примітки

¹ В оригіналі українською книжною мовою назва діалогу – «Благодарный Еродий» не передає тієї відмінності, котра у сучасній українській мові простежується у словах «вдячний» та «вдячливий», «Вдячний» несе смисли подяки за якусь конкретну послугу: «Я Вам дуже вдячний за те, що Ви дали відгук на мою статтю», тоді як «вдячливий» означає рису характеру людини і є її загальною життєвою установкою. Безумовно, вдячлива людина проявляє свою вдячливість через подяку, але вона може взагалі обходитись без вербальних висловлювань. Саме у цьому сенсі Г. С. Сковорода розуміє «благодарность» Єродія. Той хто не має такої риси, може епізодично за що-небудь і подякувати комусь, але у цілому залишатись «невдячливим». Російською «вдячливість» можна передати словами «всегда помнит добро», «быть искренне признательным», тоді як «вдячність» невдячної людини є

поверхневою, формальною, зовнішньою.

² Усі курсиви у тексті мої – О. К.

Список використаної літератури

Сковорода, Г. С. (1973) *Благодарный Еродий*, в: Сковорода Г. С. Соч. в 2-х томах, т. 2, М., Мысль, сс. 108–129.

Oleksandr Kyrylyuk

ALIMENTARY UNIVERSAL-CULTURAL CODE IN HRIGORY SKOVORODA'S DIALOGUE «THE GRATEFUL ERODIUS»

The article considers the universal-cultural structure of one of the dialogues of H. Skovoroda – «The grateful Erodus» with a focus on one of the universals of culture, namely, on the alimentary worldview code. The analytical separation of this code from its close interweaving with the categories of ultimate bases (life, death, immortality) and other worldview codes showed that, in addition to describing the specifics of the nutrition of the main character of the work, Erodus the stork, alimentarity appears here in its symbolic and allegorical manifestations, primarily – in the context of a Christian spiritual food, that is, the Divine commandments, the observance of which allows a person to avoid the vices of the world of bad people and achieve the otherworldly eternal life. The explication of such an understanding of alimentarity once again confirmed my assertion that all, without exception, integral texts of culture are built on the universal basic worldview formula “life – death – immortality”. This is the identity of the dialogue of Hrigory Skovoroda with other cultural texts. The specificity of the reproduction of the universal alimentary code lies in the dialogue form of this reproduction, and in terms of content – in the symbolic understanding of alimentarity in connection with spiritual food.

Keywords: Hrigory Skovoroda, dialogue «The grateful Erodus», universals of culture, alimentary code of culture, upbringing, spiritual food.

References

Skovoroda H. S. (1973) *Blagodarnyj Erodij* [«The grateful Erodus»] in: *Skovoroda H. S. Soch. v 2-h tomah*, t. 2, М., pp. 108–129.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2022

Стаття прийнята 24.05.2022